

Silva Regum Стефана Хвіна
(на прикладі твору „Естер”)

Анотація

У статі розглядається твір відомого польського письменника Стефана Хвіна „Естер” у аспекті жанрової природи. Автор праці досліджує як ознаки старовинного сильвічного жанру, так і новації сучасної польської прози, що позначилися на творі, а також звертає увагу на особливості індивідуального художнього стилю письменника, виявляє оригінальність автора як у виборі теми, так і у її висвітленні.

Ключові слова: *silva regum*, хроніка, історія, річ, дискурс, шляхта.

Експерименти у галузі модифікаційної прози мають глибокі корені у польській літературній традиції. Достатньо згадати „Химеру” К. Іжиковського, „Гори біля чорного моря” В. Маха, „Місиво” Є. Анджеєвського, та ін., де поєднано різні поетичні стилістики, різні жанри, різні ідеологічно-філософські напрямки. Це явище стало визначним у польській прозі останнього десятиліття. Можна говорити не тільки про зникнення кордонів між „чистими” „традиційними” жанрами, а й взагалі, про буття творів, що на перший погляд, не піддаються будь-якій класифікації. Але, як усім відомо, „нове - це добре забуте старе”. І до цього „старого” усе частіше повертається польська літературознавча думка, спіткаючись із новими (з погляду хронології) явищами літературної прози. У дослідженнях Яжембського(4), Кузми(5), Новацького(6), та ін. все частіше з’являється термін „сильва”, який походить від *silva regum* (лат.)-дослівно: ліс речей. Він сягає до старопольських сімейних книг, у яких час від часу записувалися домашні події, ви-

трати, нотатки про сусідів і знайомих, погоду, природу, культурні явища та ін. Сучасні сильви, як визнають критики, вислизають із точних жанрових визначень, вони існують у гібридних, дезінтегрованих формах, у них підкреслено скоріше процес написання, а не його підсумки, у них переплітається високе і дріб'язкове, надії і сумніви, передчуття і прогнози, правда і вигадка, „ у цілому створюючи індивідуальну форму стосунків людини із світом”(2,119).

Творчість Стефана Хвіна, особливо на початку ХХІ ст., як один із найяскравіших і оригінальних авторів, привертає увагу польської і зарубіжної критики. Його твори розглядаються у статтях П. Петриха, Ц. Залевського, І. Адельгейм та ін.

Завданням представленої праці є підхід до аналізу книги „Естер” із погляду жанрової природи. Авторіві здалося цікавим співставити цей твір із жанром сильви, що мав побут у житті старовинної польської шляхти.

Концепт книги Стефана Хвіна „Естер”(1999), яка отримала нагороду Фонду Культури, як найкраще співвідноситься із сильвічним напрямком сучасної прози. У ній розповідається історія сім'ї Целінських, що замешкала у Варшаві іще із ХІХ ст. Фактично твір не має сюжету. Сім'я живе на тлі історичних зрушень, але вони не є головними, вони як би відбуваються поза внутрішнім життям родини, яке і є основою твору. Такі події, як Перша світова війна, Жовтнева революція у Росії, здобуття Польщею незалежності, Друга світова війна, подано у окремих епізодах із життя членів родини, або ж їх близьких і знайомих, і займають за об'ємом досить незначну частину. Усю увагу автора зосереджено на сімейних стосунках, на появі у сім'ї нової гувернантки для молодшого сина Анджея панни Естер Сіммель, на докладному описові будинку і кімнат, меблів і різноманітних предметів побуту. Ці описи мають достовірність документу, адже вони посідають точну адресу: Варшава, вул. Новогродзька, 44,-яка багато разів повторюється у листах і спогадах персонажів. Як правило, кожна річ у цьому

будинку, а також у інших місцях, описується досить докладно, вона має своє походження, як, наприклад, грецька ваза для квітів з Одеси, свою історію і свої точні координати, як фотографія Естер-„Фото-Атлас-Хожа 17”. Хвін створює поетизований світ речей, який має своє власне право на існування. Як у старошляхетських сильвах, занотовує Хвін усі подробиці і дрібниці родинного побуту із цифрами датами і назвами. На сторінках книги, яку хочеться назвати романною сильвою, або ж сильвічним романом, таку силу має певний стереотип - адже мова йде про кохання старшого сина Александра до панни Естер, хоча слово це жодного разу не з’являється у творі - оживають історичні особи, добре відомі у ті часи: письменники Прус, Налковська, радник Мелерс, князь Голіцин, Менделєєв, Засулич, Каракозов, Ротермунд (відомий німецький хірург), Оледзький (прелат костьолу Св. Барбари у Варшаві), Ніцше, Сезан, та інші. Називаються відомі газети і журнали: „Щоденний кур”єр”, „Край”, подані назви вулиць старої Варшави: Журавя, Сребрна, Польна, Велька, Маршалковські Алеї, Пенкна, Маєвського, та ін., згадуються відомі у ті часи випадки: самогубство наступника австрійського трону принца Рудольфа і його коханої Марії фон Ветсера, вбивство російським офіцером Бартенєвим польської акторки Висьньовської, прибуття до базиліки Св. Барбари у Варшаві чудотворної дерев”яної скульптури Божої Матері з Кальварії. Спокійно і урочисто описуються католицькі свята, костел Св. Барбари, прибуття дерев”яної скульптури Матері Божої із Кальварії, урочистості сповнені душі і серця віруючих, що спостерігають дивовижні явища над куполом цього костелу. І справжньою драмою для родини і прелата Оледзьського обертається незрозумілий, на перший погляд, вчинок молодшого сина Анджея, який у розпачі кинув камінь у Святиню. У тканину оповіді вплетено листи героїв та їх знайомих, у листах також імена, події, дати, витинки з книг

і газет. У книзі безліч назв і імен. При чому, з'являються вони у характерній для Хвіна манері - без будь-якої експозиції. Цю особливість його стилістики було помічено іще у попередньому творі „Ханеманн”. Персонаж виникає раптово, але за задумом автора, цілком природньо. Немає жодної потреби виправдовувати його появу – це органічна частина життя вже відомих читачу героїв. Так ведеться оповідь про Ніцше, його книгу „Присмерки богів”, його життя і божевілля. Панна Естер була слухачкою семінару Ніцше, у неї зберігається книга із автографом автора (Хвін докладно описує її, навіть розділ носить назву „Книга у обкладинці із червоного полотна”), книга, яку так вміло використали у своїх арійських амбіціях фашисти. Читаємо у ній про згубний вплив на суспільство жалю до нещасних людей, і в той же час у листі до Естер її подруга Аннелізе згадує, як Ніцше допомагав скаліченим і бідним. Автор твору не просто називає чергову особу, а надає їй певної стислої характеристики чи то через вчинок, чи то через вислів, чи то через бачення іншої людини. На малому просторі йому вдається створити окреслений образ, показати індивідуальність особи, що, безперечно, є однією із основних ознак творчої манери Хвіна. Ось портрет радника Меллерса: „Свіжий, елегантний, найкраще англійське сукно, смарагдова шпилька у краватці, капелюх із вузькими полями, ціпок із срібним набалдашникову вигляді згорнутої ящурки” (3,51). Цікавим є те, що деякі персонажі, перш за все як реалії із німецької дійсності, з'явившись у „Ханеманні”, згадуються у „Естер”, наприклад, пані Лілієнталь. Взагалі, як і у „Ханеманні”, тут відчувається ґрунтовна обізнаність автора із німецькою дійсністю тих часів. Вплив її позначається на виборі персонажів, географічних назв, описові міст і селищ, побуту, звичаїв, людей, реалій життя, предметів, витворів мистецтва. Хвін замилуваний у німецькій культурі, мистецтві, літературі, готиці. Лаконічний опис вітражу будинку вокзалу у Естерфельді досить про-

мовистий: „... жінка, яка зтирає (срібним ножичком) кали, нагадує Лорелай, а може, навіть, саму Германію із картини Кунца” (3,342). Або ж згадка про Дюрера і його відомі твори: „Лицар, Смерть і Диявол” та „Меланхолія”. Автор постійно проводить паралелі між реаліями життя східного і західного теренів Польщі та її близькими сусідами. Старший син Александр навчається на інженера-будівника у Хайдельберзі, батько родини Чеслав Целінський проводить свої торгівельні справи на Україні. Хвін описує, як золотою рікою плине зерно, зібране на безмежних київських степах, під час завантаження корабля у німецькому містечку Альте Оліве. Але найбільшу увагу у книзі приділяється побутові заможної польської родини, що має свої традиції, свій устрій, і в той же час є часткою і уособленням польського менталітету. Найдрібніші деталі цього устрою, а його перш за все являє собою будинок на Новогродзькій 44, не проходять поза увагою оповідачів. Їх два. Один – хронікер родини, як об’єктивний спостерігач, старанно нотує факти і події, розповідає про подальшу долю героїв; другий – старший син Александр Целінський надає фактам інтелектуального і емоційного забарвлення. І ця частина оповіді, як здається, створює невимовно шляхетну атмосферу життя родини, досить складного у історично-національному аспекті і надзвичайно цікавого у загальнолюдському.

Усі ці ознаки жанру *Silva rerum* в той же час знаходять у книзі свої аргументи *contra*. Якщо у *silva*х одною із головних прикмет є хронологія, то „Естер” не відповідає канонові, оскільки хронологію тут порушено. Ретроспективний погляд на події і речі є ознакою оповіді Хвіна. У різних частинах книги згадуються тіж самі події, але із іншим висвітленням. Наприклад, про переїзд родини Целінських із Варшави до німецьких теренів говориться на початку книги, розділ „Колода петербурзьких карт”, і наприкінці, розділи „Рівнина”, „Будинок родини Сіммель”.

Укладачі силъв, як правило, рідко виходили за межі місцевості, де знаходилася шляхетська сім'я. Географія книги Хвіна настільки розширена, що тільки неповний перелік міст і країв вражає: Варшава, Хайдельберг, Кельн, Бреслау, Цюріх, Франкфурт, Кенігсберг, Данциг, Талін, Львів, Дрогобич, Трускавець, Почаїв, Харків, Відень, Париж, Петербург, Одеса, Полтава, Київ, Лодзь, Урал, Сибір, Єнісей, та ін. Перелік можна продовжити, але цікавим є те, що кожний географічний пункт, подібно персоналіям, отримує свою коротку характеристику, як, наприклад, Європа кінця ХІХ ст.: „... Європа – то канави, корчі і дощ. І як же тут, у такій вологості жити? А спрагла душа волає: Сонця! Сонця!” (Зс.32). Авторіві надзвичайно вдаються описи німецьких міст і селищ – Хайдельберга, Альте Оліве, та ін. Він використовує різні можливості, щоб „унаочнити” картину – ось старі фото, де зображено видатні або ж пам'ятні для героїв місця. Із появою Естер входять до свідомості німецькі назви: Фрауенгасе, Марієнкірхе, Ратхаус, Лангермаркт. За географічним простором Україна займає у „Естер” одне із провідних місць. З українською темою пов'язані певні реалії життя родини: вірна служниця, яка походить із Західної України, гостей пригощають червоним севастопільським вином, Чеслав Целінський, як вже згадувалося, проводить справи на південній Україні і звідти привозить подарунки родині, хтось у домі наспівує стиха українські пісні і т.п. Безперечно, Хвін не оминув і таке складне і болюче для Польщі питання як взаєностосунки із Росією і Радянським Союзом. Об'єктивність, із якою він підійшов до цих проблем, заслуговує найвищої оцінки. Можливо, авторіві вдався саме такий дискурс через те, що його цікавив не політичний, а культурно – соціологічний аспект цих відносин.

Найліричніші рядки твору присвячені Варшаві, тій, яка зберіглася у пам'яті попередніх поколінь. Прекрасні краєвиди древнього міста, замилювання вулицями, які перетворилися у порох під час останньої

війни, описи ранку і погожого дня, особливий душевно-поетичний настрій, яким овіяні спогади про колишню Варшаву, – усе це складається у невимовно зворушливу картину, яка назавжди залишиться у серці, яка зачаровує і хвилює, як зачаровують і хвилюють старі поживклі фотографії із обличчями дорогих і милих рідних. Книгу також ілюстровано фотографіями, які походять із зібрань Історичного Музею Столичного Міста Варшави та Бібліотеки Польської Академії Наук у Гданську. І це надзвичайно вдале оформлення іще більше споріднює твір із сільвою як певним свідомством певного часу – свідомством задокументованим. Але не тільки фотографії, що органічно увійшли у оповідь і сприймаються у творі як одне із ним ціле, мають силу документу. Цю функцію виконують імена історичних осіб, географічні та інші назви, назви торговельних фірм, про яких мова йшла вище. Завдяки цьому Варшава постає як місто, у якому перетинаються шляхи Сходу і Заходу(згадуються Амстердам, Лондон, Відень, Київ, Париж, Петербург), як бурхливий торговельний центр, як центр релігійної культури, духовності, науки, медицини, моди. Коли читаємо про паризький одяг із модного салону пана Хірша, так і хочеться згадати червоні варшавські черевички, за якими майже ціле століття упадала уся Європа. Поряд із хронікальним аспектом життя родини, значне місце у творі посідають деякі сюжетні лінії, що споріднюють його із романним жанром. Це розповідь про загадкову хворобу панни Естер і викликану цією хворобою драму у сім'ї Целінських, яка і стала головною причиною виїзду родини на Захід. І хоча автор, подаючи у книзі розділи книги, називає перелік „Розділи розповіді про Естер”, цілком зрозуміло, що розповідь точиться навколо родини Целінських, про їх щасливі і нещасливі часи, про їх уподобання і духовне життя, про маленький мікрокосм, що набирає значення макрокосму.

Книгу поділено на розділи. Кожний має назву, часом дивну і не-

зрозумілу, але незрозумілу тільки до тієї миті, коли розпочинається оповідь. Адже подалі автор обов'язково усе пояснить і обгрунтує. До речі, такі назви, як „Сукня з Відня”, „Червона стрічка”, „Цинкові відра”, „Колекція”, „Імперіали”, „Вишні, світло”, „Золото, блакить” та ін. – знову ж таки посиляють нас до сильви, адже там можна зустріти подібний перелік речей.

Взагалі, читання книги справляє величезну приємність. Це один із тих творів, який на тлі сучасної неприховано комерційної літератури, дає поживу для розуму і душі.

Література:

1. Адельгейм И.Е. „Краткий курс археологии памяти”: предметный мир польской прозы 1990-х гг. / *Studia Polonorossica: К 80-летию Елены Захаровны Цыбенко: Сб. статей / Отв. ред. В.А. Хорев* – Москва: Изд-во МГУ, 2003.
2. Хорев В.А. Польская литература. // *История литератур Восточной Европы после Второй мировой войны. В 2 т. Том второй . 1970-1980е гг. / Отв. редактор В.А. Хорев.* – Москва: Издательство „ Индрис”, 2001.
3. S. Chwin. Ester. Gdansk, 1999.
4. Jarzebski J. Literatura polska pod znakiem Gombrowicza. // *Lektury polonistyczne: Literatura wspolczesna / Red. J. Jarzebski i R. Nycz.* Krakow, 1997. T.1.
5. Kuzma E. Funkcja dziennika w prozie Jerzego Andrzejewskiego // *Europejska proza dariuszowa.* Lublin, 1995.
6. Nowacki D. Z miazgi powstales, w miazge sie obrocisz. // *Miedzy Kudenem a Andrzejewskim.* Katowice, 1995.
7. Pietrych P. Powiesc o porcelanie. Inne spojrzenie na „Chanemanna“ Chwina / *Literatura Polska 1990-2000.* Krakow, 2003.